

การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 20

“เสริมสร้างองค์ความรู้ขับเคลื่อนการศึกษาและบูรณาการข้ามศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

3 ธันวาคม 2568 ทางออนไลน์โปรแกรม Zoom

เรื่องเล่าอดีตคนไร้บ้าน: ประสบการณ์และการเรียนรู้ในการข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน

NARRATIVES OF FORMERLY HOMELESS INDIVIDUALS: EXPERIENCES AND LEARNING IN TRANSITIONING OUT OF HOMELESSNESS

ลลิกัสร์ วริศปัญจพัทธ์¹

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิวิตา แซ่มซ้อย

Email: paveena.c@gmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครา เมธาสุข

Email: makara@lsed.tu.ac.th

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาวิทยาการการเรียนรู้และนวัตกรรมการศึกษา

คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Email: Lalipas.varis@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประสบการณ์การข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน 2) วิเคราะห์การให้ความหมายต่อการเรียนรู้จากประสบการณ์ดังกล่าว และ 3) ศึกษาปัจจัยที่ทำให้การข้ามพ้นภาวะไร้บ้านประสบความสำเร็จ ผ่านมุมมองของอดีตคนไร้บ้าน การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแนวเรื่องเล่า (Narrative Inquiry) สัมภาษณ์เชิงเรื่องเล่ากับอดีตคนไร้บ้าน 6 กรณีศึกษา ที่ข้ามพ้นภาวะไร้บ้านสำเร็จอย่างน้อย 12 เดือน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์แก่นเรื่อง (Thematic Analysis) ทั้งรายกรณีและข้ามกรณี ผลการวิจัยพบว่า เส้นทางการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านเป็นกระบวนการเรียนรู้และเปลี่ยนผ่านที่มีลำดับขั้นและมีพลวัต เริ่มจากสภาวะวิกฤตซ้อนวิกฤตสู่จุดเปลี่ยนที่ความกลัวและความหวังมาบรรจบกัน กระบวนการตั้งหลักเกิดขึ้นผ่านปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือการมีงาน บ้าน และสังคม รวมกันเป็นระบบนิเวศ อย่างไรก็ตาม แรงขับเคลื่อนหลักของการเปลี่ยนแปลงคือพลังจากภายใน ประกอบด้วย ความกล้าหาญ ความหวัง ความรับผิดชอบ และวินัยในตนเอง ซึ่งถูกจุดประกายและหล่อเลี้ยงผ่านสายสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนและโอกาสในการเป็นผู้ให้ นัยยะสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ คือ การขยายความเข้าใจเรื่อง “การข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน” ให้ลึกซึ้งยิ่งกว่าการมีที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว ผลลัพธ์เชิงลึกของกระบวนการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านคือ การให้ความหมายและประกอบสร้างบ้านและตัวตนขึ้นมาใหม่ การข้ามพ้นที่แท้จริงคือการที่บ้านถูกนิยามใหม่ในฐานะพื้นที่แห่งศักดิ์ศรี คุณค่า และการมีตัวตนทางสังคม การวิจัยยังพบกรณีที่ทำทายนิยามเดิมของการข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน ซึ่งชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงภายในและการบูรณาการทางสังคมอาจมีความสำคัญเทียบเท่ากับการมีที่อยู่อาศัยส่วน

การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 20

“เสริมสร้างองค์ความรู้ขับเคลื่อนการศึกษาและบูรณาการข้ามศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

3 ธันวาคม 2568 ทางออนไลน์โปรแกรม Zoom

บุคคล ข้อค้นพบนี้เน้นย้ำว่า การเสริมสร้างพลังจากภายในควบคู่ไปกับการสนับสนุนปัจจัยภายนอก คือหัวใจสำคัญในการออกแบบระบบสนับสนุนที่นำไปสู่การข้ามพ้นภาวะไร้บ้านอย่างยั่งยืนในอนาคต

คำสำคัญ: การข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน, เรื่องเล่าการเรียนรู้ของอดีตคนไร้บ้าน, คนไร้บ้าน

Abstract

This study aims to (1) explore the experiences of overcoming homelessness, (2) analyze the meanings of learning from those experiences, and (3) identify the key factors that contribute to a successful transition out of homelessness from the perspectives of formerly homeless individuals. Using a qualitative approach based on Narrative Inquiry, the research conducted in-depth narrative interviews with six participants who had successfully exited homelessness for at least twelve months. Data were analyzed thematically at both within-case and cross-case levels. The findings show that overcoming homelessness is a dynamic, multi-stage process of learning and transformation. It begins with a “crisis within a crisis” and moves toward a turning point where fear and hope intersect. The rebuilding phase occurs within **external factors**; the “Work–Home–Community Ecosystem,” an interdependent system of employment, housing, and social connection that supports individuals in regaining stability. While external support is important, the main driving forces are **internal factors**; courage, hope, responsibility, and self-discipline—strengthened by supportive relationships and opportunities to give back. This process leads to transformative learning and inner change, resulting in new meaning-making about home as a space of dignity and identity. Participants also redefined themselves through new identities beyond being “homeless” or “formerly homeless.” The study highlights cases that challenge the conventional view of exiting homelessness, suggesting that internal transformation and social reintegration are as crucial as physical housing. These findings emphasize the need to foster inner empowerment alongside external support to create sustainable pathways out of homelessness.

Keywords: Transitioning Out of Homelessness, Narratives of Formerly Homeless Learning, Homeless

บทนำ

สถานการณ์คนไร้บ้าน (Homelessness) เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและทวีความรุนแรงขึ้นทั่วโลก โดยคาดการณ์ว่ามีประชากรโลกกว่า 150 ล้านคนอยู่ในภาวะไร้บ้าน สำหรับประเทศไทย การสำรวจในปี พ.ศ. 2566 พบคนไร้บ้านจำนวน 2,499 คน ผู้ที่เข้าสู่ภาวะไร้บ้านต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนหลากหลาย ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการเข้าถึงสิทธิ (Penguin Homeless, 2566) อย่างไรก็ตามท่ามกลางความท้าทายเหล่านี้ พบว่ามีอดีตคนไร้บ้านกลุ่มหนึ่งที่สามารถก้าวข้ามความยากลำบากและสร้างชีวิตใหม่ได้สำเร็จ แม้จะมีความพยายามในการพัฒนาระบบสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคประชาสังคมในหลากหลายมิติ แต่การศึกษาเกี่ยวกับการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านในบริบทประเทศไทยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มักมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก เช่น นโยบาย ระบบสวัสดิการ ความต้องการสนับสนุน หรือการพัฒนาทักษะอาชีพ และมักเป็นการศึกษาจากมุมมองภายนอก หรือศึกษากับกลุ่มคนที่ยังคงอยู่ในภาวะไร้บ้าน (ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2561; บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2546; อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และคณะ, 2559) ทำให้ยังคงมีช่องว่างองค์ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้ภายใน ปัจจัยภายใน การทำความเข้าใจมิติภายในเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลง

การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของผู้ที่เคยผ่านพ้นภาวะไร้บ้านมาได้ จะช่วยให้เห็นภาพกระบวนการปรับเปลี่ยนจากภายในที่ไม่อาจเกิดขึ้นเพียงการสนับสนุนด้านวัตถุ องค์ความรู้เชิงลึกนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยลดมายาคติ และสร้างความเข้าใจต่อศักยภาพของคนไร้บ้านในฐานะปัจเจกบุคคล แต่ยังสามารถนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการสนับสนุนที่เน้นการเสริมสร้างพลังจากภายใน ควบคู่ไปกับการจัดหาปัจจัยภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษา ประสบการณ์การข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน การเรียนรู้และการให้ความหมายต่อประสบการณ์ และปัจจัยสู่ความสำเร็จ ผ่านมุมมองของผู้มีประสบการณ์ตรง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแนวเรื่องเล่า (Narrative Inquiry) เพื่อเปิดพื้นที่ให้เสียงของอดีตคนไร้บ้านได้บอกเล่าเรื่องราวและสะท้อนการเรียนรู้ด้วยเสียงตนเอง การวิเคราะห์เรื่องเล่านี้อาศัยกรอบแนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่าน (Transition Theory) เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างและขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง และ ทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) เพื่อวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนกรอบคิดและการสร้างตัวตนใหม่ ผลการวิจัยคาดว่าจะนำมาซึ่งองค์ความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยภายในและกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การข้ามพ้นภาวะไร้บ้านอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการพัฒนานโยบายและแนวปฏิบัติในการช่วยเหลือคนไร้บ้านให้มีประสิทธิภาพและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประสบการณ์การข้ามพหุภาวะไร้บ้านของอดีตคนไร้บ้าน
2. เพื่อวิเคราะห์การให้ความหมายต่อการเรียนรู้ จากประสบการณ์การข้ามพหุภาวะไร้บ้าน ผ่านเรื่องเล่าของอดีตคนไร้บ้าน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้การข้ามพหุภาวะไร้บ้านของอดีตคนไร้บ้านประสบความสำเร็จผ่านมุมมองและการให้ความหมายของอดีตคนไร้บ้าน

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตประชากร: อดีตคนไร้บ้านที่ข้ามพหุภาวะไร้บ้านสำเร็จมาแล้วอย่างน้อย 12 เดือน และไม่มีแนวโน้มกลับไปเป็นคนไร้บ้านอีก และผ่านการประเมินเบื้องต้นโดยผู้เชี่ยวชาญหรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรที่ทำงานกับคนไร้บ้าน มีวิธีการคัดเลือกอาสาสมัครแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยคำนึงถึงความหลากหลายด้านเพศ อายุ และระยะเวลาที่เคยไร้บ้าน จำนวน 6 คน (เก็บข้อมูลจนอิ่มตัว)
2. ขอบเขตเนื้อหา: ประสบการณ์ เส้นทางชีวิต การเรียนรู้ การให้ความหมาย และปัจจัยในการข้ามพหุภาวะไร้บ้าน ครอบคลุมช่วงเวลาก่อน ระหว่าง และหลังการไร้บ้าน
3. ขอบเขตเวลา: การวิจัยในครั้งนี้ได้ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2567 ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2568 รวมเวลา 12 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ระเบียบวิธีวิจัย: งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยใช้การศึกษาแนวเรื่องเล่า (Narrative Inquiry) เป็นระเบียบวิธีหลักในการศึกษา วิธีการนี้ตั้งอยู่บนฐานคิด กระบวนทัศน์การสร้างสรรค์สังคม ที่เชื่อว่าความจริงเป็นอัตวิสัย (Subjective) ซึ่งถูกประกอบสร้างจาก การตีความของผู้ให้ข้อมูลเอง ช่วยให้เข้าถึงแก่นประสบการณ์ชีวิต และกระบวนทัศน์เหตุการณ์ต่างๆ ของอดีตคนไร้บ้านที่มีประสบการณ์เข้มข้น และได้เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้สะท้อนเสียงของตนเอง
2. ขั้นตอนการวิจัย: การทบทวนวรรณกรรมและกรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Transition Theory) และทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning)) กำหนดเกณฑ์ และคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling) และดำเนินการขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน ประสานงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อติดต่ออาสาสมัครผู้ให้ข้อมูลและดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ผลการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล: เครื่องมือหลักที่ใช้ประกอบด้วย 1) การสัมภาษณ์เชิงเรื่องเล่า (Narrative Interview) และใช้แนวคำถามแบบปลายเปิดและกึ่งโครงสร้างที่ครอบคลุม 4 ช่วงเวลาสำคัญ (ก่อนไร้บ้าน

ระหว่างไร่บ้าน จุดเปลี่ยนและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง การสะท้อนคิดและอนาคต) 2) แบบบันทึกภาคสนาม (Field Note) ใช้บันทึกข้อสังเกตต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการเก็บข้อมูลเพื่อประกอบการวิเคราะห์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล: ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยแบ่งเป็น 2 ระดับ ระดับที่ 1 การวิเคราะห์เรื่องเล่ารายกรณี และระดับที่ 2 การวิเคราะห์ข้ามกรณี โดยใช้แนวคิดการวิเคราะห์ตามแก่นสาระ 6 ขั้นตอนของ Braun & Clarke (2006) เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) รวมถึงการสะท้อนข้อมูลกลับไปยังผู้ให้ข้อมูล (Payback Method) เพื่อยืนยันความถูกต้องของการตีความ

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เรื่องเล่าเชิงลึกของผู้ให้ข้อมูล 6 กรณีศึกษาที่ข้ามพ้นภาวะไร่บ้านสำเร็จ พบแก่นสาระสำคัญที่สะท้อนประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้ และปัจจัยสู่การเปลี่ยนแปลง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การเข้าสู่ภาวะไร่บ้านไม่ได้เกิดจากสาเหตุเดียว แต่เป็นผลจากวิกฤตหลายด้านทั้งเศรษฐกิจ สุขภาพ ความสัมพันธ์ในครอบครัว และสถานการณ์ทางสังคม เช่น การแพร่ระบาดของโควิด-19 เมื่อวิกฤตเหล่านี้ประดังเข้ามา ผู้คนต้องเผชิญการเปลี่ยนผ่านหลายมิติพร้อมกันจนหลุดออกจากระบบชีวิตเดิม ทั้งนี้ ภายหลังจากที่ได้ใช้ชีวิตในภาวะไร่บ้านมาถึงช่วงเวลาหนึ่ง การตระหนักรู้ในการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นเมื่อ “ความกลัว” และ “ความหวัง” มาบรรจบกัน ความกลัวต่อการถูกทำร้าย การเสียชีวิต หรือการสูญเสียศักดิ์ศรีผลักดันให้เกิดการตั้งคำถามกับชีวิต ขณะเดียวกัน โอกาสหรือความเชื่อใจจากผู้อื่นได้สร้างแรงดิงให้เห็นความเป็นไปได้ใหม่ จุดเปลี่ยนนี้จึงเป็นช่วงเวลาของวิกฤตการณ์ที่สั่นคลอนกรอบคิด (Disorienting Dilemma) ซึ่งนำไปสู่การทบทวนตนเองและเริ่มต้นการเรียนรู้ภายในเพื่อข้ามพ้นภาวะไร่บ้าน

เมื่อพิจารณาปัจจัยในการข้ามพ้นภาวะไร่บ้านพบว่า มีปัจจัยภายนอก (ระบบสนับสนุน) และปัจจัยภายใน (พลังภายในส่วนบุคคล หรือ Agency) ที่สำคัญ ดังนี้

2. ปัจจัยภายนอก (External Factors): เมื่อตัดสินใจเปลี่ยนแปลง ผู้ให้ข้อมูลจะเข้าสู่กระบวนการตั้งหลักผ่านระบบนิเวศ 3 ส่วนซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ที่ทำงานเชื่อมโยงกันเอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเปลี่ยนผ่านในการข้ามพ้นภาวะไร่บ้าน ได้แก่ การมีงานทำ การมีที่อยู่อาศัย และการมีสังคม การฟื้นตัวจากภาวะไร่บ้านเกิดขึ้นผ่านระบบนิเวศ “งาน-บ้าน-สังคม” ซึ่งเป็นโครงสร้างภายนอกที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการสร้างชีวิตใหม่ งานไม่เพียงให้รายได้ แต่ยังเป็นพื้นที่สร้างวินัยและโครงสร้างชีวิต บ้านมอบความมั่นคงและพื้นที่ฝึกฝนความรับผิดชอบในการบริหารเวลาและการเงิน ขณะที่สังคมมอบความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและการยอมรับการทำงานร่วมกันของสามองค์ประกอบนี้สร้างสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้เรียนรู้ทักษะชีวิตใหม่ พัฒนาการกำกับตนเอง (Self-Mastery) และต่อยอดสู่การเปลี่ยนแปลงภายในอย่างยั่งยืน

3. ปัจจัยภายใน (Internal Factors): พลังจากภายในเป็นปัจจัยขับเคลื่อนหลักที่ทำให้บุคคลสามารถก้าวข้ามความท้อแท้และป้องกันการกลับคืนสู่ภาวะไร่บ้าน องค์ประกอบสำคัญของพลังภายในที่พบจากการวิจัย

ได้แก่ 1) *ความกล้าหาญ* เป็นเจตจำนงในการยอมรับโอกาสที่เข้ามาและเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็น 2) *ความหวังและทัศนคติเชิงบวก* การรักษาทัศนคติที่เชื่อมั่นในความเป็นไปได้ของการเปลี่ยนแปลง ทำหน้าที่เป็นกลไกทางจิตใจที่สำคัญในการหล่อเลี้ยงความหวังและยืนหยัดต่อสู้กับความยากลำบาก 3) *ความรับผิดชอบ* โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อบุคคลสำคัญ เช่น บุตร หรือผู้มีพระคุณ ทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจที่ทรงพลังในการสร้างชีวิตใหม่เพื่อเป็นที่พึ่งพิง 4) *ความอดทนและวินัยในตนเอง* ความมุ่งมั่นในการทำงานอย่างสม่ำเสมอ และความสามารถในการบริหารจัดการชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะด้านการบริหารเวลาและการเงิน ถือเป็นเครื่องมือพื้นฐานในการสร้างความมั่นคงด้วยตนเอง ในส่วนของสายสัมพันธ์ที่เกื้อหนุน (Social Supports) ที่ปรากฏขึ้นจากการได้รับความเชื่อใจและความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นๆ ในช่วงเวลาที่เปราะบาง สามารถเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการฟื้นคืนกำลังใจ และสุดท้ายคือการเปลี่ยนบทบาทสู่การเป็นผู้ให้ การที่อดีตคนไร้บ้านได้รับโอกาสในการเป็นผู้ให้โอกาสช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการทำงานอาสาสมัครหรือการกลับไปดูแลครอบครัว ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่สะท้อนถึงการฟื้นคืนตัวตน (Self-Restoration) และการบูรณาการกลับสู่สังคมอย่างสมบูรณ์

4. การเรียนรู้และการให้ความหมายต่อการข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน และนิยามตัวตนที่เปลี่ยนไป: ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ประสบการณ์การข้ามพ้นภาวะไร้บ้านคือกระบวนการการเรียนรู้ภายในอย่างลึกซึ้ง ซึ่งนำไปสู่การให้ความหมายใหม่ (Meaning-Making) ต่อชีวิตและอัตลักษณ์ของตนเอง กระบวนการเรียนรู้นี้สะท้อนอย่างเด่นชัดผ่านการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เกี่ยวกับบ้านและการประกอบสร้างตัวตนใหม่ นิยามของบ้านได้ถูกประกอบสร้างความหมายขึ้นใหม่ ชั้นแรก บ้านถูกให้ความหมายในฐานะพื้นที่แห่งความมั่นคงปลอดภัยทั้งทางกายภาพและจิตใจ ในขั้นต่อมาการให้ความหมายได้พัฒนาสู่มิติที่สูงขึ้น คือ บ้านในฐานะพื้นที่แห่งศักดิ์ศรี คุณค่า และการมีตัวตนทางสังคม การข้ามพ้นภาวะไร้บ้านจึงหมายถึงการได้กลับมาที่มีที่ยืนในสังคมอย่างเต็มภาคภูมิ ไม่ใช่แค่การมีที่อยู่อาศัย ผลลัพธ์สำคัญที่สุดของการเรียนรู้ภายในนี้ คือ การสร้างอัตลักษณ์ใหม่ (New Identity) ผ่านบทบาทที่มีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น เจ้าของกิจการ พนักงาน อาสาสมัคร ผู้ดูแลครอบครัว นายกสมาคมคนไร้บ้าน การเปลี่ยนแปลงในระดับอัตลักษณ์นี้ คือเครื่องยืนยันถึงการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านที่แท้จริงและยั่งยืน ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการเรียนรู้และการให้ความหมายต่อประสบการณ์ที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังพบมิติที่ซับซ้อนของการนิยามความสำเร็จในการข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน ดังปรากฏในกรณีศึกษาหนึ่ง ซึ่งแม้ผู้ให้ข้อมูลจะยังคงพักอาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงคนไร้บ้าน แต่ได้นิยามตนเองว่าข้ามพ้นภาวะไร้บ้านแล้ว การนิยามนี้ไม่ได้อิงตามสถานะที่พักอาศัยทางกายภาพเป็นหลักดังที่บทความวิชาการหรืองานศึกษาต่างๆ กำหนดไว้ แต่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใน กรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่า สำหรับบางบุคคล ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ภายในและการบูรณาการทางสังคม อาจเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านที่สำคัญเทียบเท่าหรือมากกว่าสถานะที่พักอาศัยทางกายภาพ

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์เรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูล 6 กรณีศึกษา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เส้นทางการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านที่มีลำดับขั้นและมีพลวัต ข้อค้นพบนี้ สอดคล้องกับทฤษฎีการเปลี่ยนผ่าน (Transition Theory) ทั้ง 4 รูปแบบ ได้แก่ การเปลี่ยนผ่านตามพัฒนาการ การเปลี่ยนผ่านตามสถานการณ์ ที่เกิดจากเหตุการณ์ไม่คาดฝัน เช่น การตกงาน การเลิกหารายได้ หรือการออกจากบ้านเพื่อหลีกเลี่ยงจากครอบครัวเดิม และบางส่วนมีการเปลี่ยนผ่านตามสุขภาพและความเจ็บป่วย เข้ามาอีกด้วย และส่วนที่สำคัญคือการเปลี่ยนผ่านตามโครงสร้างและระบบ ที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคมที่เผชิญความเสี่ยงร่วม (โรคโควิด-19) ที่ทำให้หลายคนตกงาน ขาดรายได้ และกลายเป็นคนไร้บ้าน (Schumacher and Meleis, 1994) เมื่ออยู่ในภาวะไร้บ้านมาระยะหนึ่ง พวกเขาจะเริ่มต้นการข้ามพ้นจากการเผชิญวิกฤตซ้อนวิกฤตที่ผลักดันให้มาถึงจุดเปลี่ยนซึ่งการตัดสินใจเกิดขึ้น ณ จุดที่ความกลัว (Push Factors) และความหวัง (Pull Factors) มาบรรจบกัน จากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการตั้งหลักผ่านปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นระบบนิเวศ “งาน-บ้าน-สังคม” โดยมีปัจจัยภายใน คือ พลังจากภายใน (Agency) และสายสัมพันธ์ที่เกื้อหนุน เป็นปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญ จนนำไปสู่ผลลัพธ์สุดท้ายคือการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของบ้านและการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านขึ้นมาใหม่

ผลการวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า การข้ามพ้นภาวะไร้บ้านไม่ใช่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงสถานะทางที่อยู่อาศัย แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ภายในอย่างลึกซึ้ง ดังที่ Mezirow (1997) ได้วางหลักการไว้ เมื่อวิเคราะห์การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงในฐานะแก่นของกระบวนการเส้นทางของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 6 กรณี สะท้อนขั้นตอนของ Transformative Learning อย่างชัดเจน ตั้งแต่การเผชิญวิกฤตที่ขัดแย้งกับความเชื่อเดิม (Disorienting Dilemma) ซึ่งก็คือสภาวะวิกฤตซ้อนวิกฤตและจุดเปลี่ยนที่ความกลัวและความหวังมาบรรจบกัน วิกฤตนี้กระตุ้นให้เกิด การสะท้อนคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Reflection) เกี่ยวกับสถานะและตัวตนเดิม นำไปสู่การวางแผนลงมือปฏิบัติ (Action) ที่เป็นรูปธรรมผ่านระบบนิเวศงาน-บ้าน-สังคมซึ่งเป็นพื้นที่ทดลองบทบาทใหม่ พัฒนาภาวะการจัดการควบคุมและกำกับตนเอง (Self-Mastery) และท้ายที่สุดนำไปสู่ การสร้างความหมายใหม่ (Meaning-making) และการบูรณาการอัตลักษณ์ใหม่เข้ากับชีวิต (Reintegration)

พลังจากภายใน (Agency) คือเงื่อนไขสำคัญสู่ความสำเร็จ แม้ว่าวรรณกรรมจำนวนมากมักเน้นความสำคัญของปัจจัยภายนอก เช่น แนวคิดที่อยู่อาศัยต้องมาก่อน Housing First หรือระบบสนับสนุนต่างๆ (Marshall et al., 2020) แต่งานวิจัยนี้ต่อยอดย้ำความสำคัญยิ่งยวดของ ปัจจัยภายใน (Internal Factors / Human Agency) สอดคล้องกับงานของ Parsell et al. (2014) ที่ให้ความสำคัญกับ Human Agency ในฐานะผู้กระทำการ อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยนี้ได้ขยายความให้เห็นรูปธรรมของพลังภายใน 4 ประการที่ปรากฏในเรื่องเล่า ได้แก่ 1) ความกล้าหาญที่จะคว้าโอกาส 2) ความหวังและทัศนคติเชิงบวก 3) ความรับผิดชอบต่อครอบครัว และ 4) ความอดทนและวินัยในตนเอง พลังเหล่านี้คือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้บุคคล

สามารถใช้ประโยชน์จากโอกาสภายนอกและยืนหยัดจนสำเร็จ ทั้งนี้พลังภายในนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไร้ที่มา แต่ถูกจุดประกายและหล่อเลี้ยงโดยสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวพันทั้งจากองค์กรที่มอบโอกาสอย่างเป็นระบบ และจากกัลยาณมิตรที่มอบความเชื่อใจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากโอกาสในการเปลี่ยนบทบาทจากผู้รับสู่ผู้ให้ คุณค่าจากการใช้ชีวิตเพื่อตนเองและผู้อื่น เช่น การเป็นอาสาสมัคร หรือการกลับไปดูแลครอบครัว ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการฟื้นคืนตัวตน (Self-Restoration) และยืนยันคุณค่าความเป็นมนุษย์

นัยยะสำคัญที่งานวิจัยชิ้นนี้ค้นพบคือนิยามการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านที่เป็นมากกว่าที่อยู่อาศัย ผลลัพธ์ที่ลึกซึ้งที่สุดของกระบวนการเรียนรู้ คือ การให้ความหมายและประกอบสร้างบ้านและตัวตนขึ้นมาใหม่ การข้ามพ้นที่แท้จริงจึงไม่ได้จบที่การมีที่อยู่อาศัยทางกายภาพ แต่คือการที่บ้านถูกนิยามใหม่ในฐานะ *พื้นที่แห่งศักดิ์ศรี คุณค่า และการมีตัวตนทางสังคม* ซึ่งส่วนนี้เป็นการเติมเต็มข้อค้นพบของงานศึกษาของ ญาณิกา อักษรนำ (2558) ที่กล่าวว่าความหมายของคำว่า “บ้าน” ของคนไร้บ้านนั้นสัมพันธ์กับการกลับเข้าสู่การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ท้าทายนิยามความสำเร็จของการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านที่มักยึดติดกับเกณฑ์เชิงกายภาพ เช่น การมีที่อยู่อาศัยอย่างน้อย 12 เดือน (Piliavin et al., 1996) ดังกรณีศึกษาหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงในระดับอัตลักษณ์ บทบาท และการได้รับการยอมรับทางสังคม สามารถนำไปสู่การรับรู้ว่าคุณเองได้ข้ามพ้นภาวะไร้บ้านแล้ว แม้ในทางกายภาพจะยังอาศัยในศูนย์พักพิงก็ตาม นี่จึงเป็นการเสนอว่าการวัดความสำเร็จของการช่วยเหลือ ควรพิจารณามิติของการเปลี่ยนแปลงภายใน และการฟื้นคืนสถานะทางสังคม (Social Reintegration) ควบคู่ไปกับมิติด้านที่อยู่อาศัยด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้งาน: ควรมีการออกแบบนโยบายที่บูรณาการ 3 มิติหลักเข้าด้วยกัน คือ การมีงานเพื่อฟื้นฟูศักดิ์ศรีและสร้างวินัย การมีบ้านเพื่อความมั่นคงปลอดภัยและการจัดการตนเอง และการมีสังคม ส่งเสริมให้ผู้ที่กำลังเปลี่ยนผ่านได้เปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ให้ เพื่อสร้างความยั่งยืนในการข้ามพ้นภาวะไร้บ้าน
2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป: ควรมีการศึกษาวิจัยปัจจัยภายในต่อการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านอย่างละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตร เครื่องมือ นวัตกรรม หรือนโยบายที่ส่งเสริมกระบวนการข้ามพ้นภาวะไร้บ้านหลังจากภายในโดยตรง

การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 20

“เสริมสร้างองค์ความรู้ขับเคลื่อนการศึกษาและบูรณาการข้ามศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

3 ธันวาคม 2568 ทางออนไลน์โปรแกรม Zoom

เอกสารอ้างอิง

- ญาณิกา อักษรนำ. (2558). *พลวัตความหมายคำว่า “บ้าน” ของคนไร้บ้าน*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. Thammasat University Digital Collections. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:93835
- ธานี ชัยวัฒน์, พีระ ตั้งธรรมรักษ์, รัฐวิชญ์ ไพรวิน, และ นิชาภัทร ไม้งาม. (2561). *การศึกษาแนวทางวิเคราะห์ต้นทุนการแก้ไขปัญหาคนไร้บ้าน และติดตามการเปลี่ยนแปลงทางชีวิตของคนไร้บ้านในช่วงเริ่มต้น*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546). *เปิดพรมแดน โลกของคนไร้บ้าน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. Thammasat University Digital Collections. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:79817
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน, มณฑกานต์ นิยมามี, รณภูมิ สามัคคีคารมย์, ธนานนท์ บัวทอง, ญาณิกา อักษรนำ และ มธุรมาศ ทาวรมย์. (2559). *รายงานวิจัยการสำรวจข้อมูลทางประชากรเชิงลึกของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Marshall, C. A., Boland, L., Westover, L. A., Marcellus, B., Weil, S., & Wickett, S. (2020). Effectiveness of interventions targeting community integration among individuals with lived experiences of homelessness: A systematic review. *Health & social care in the community, 28*(6), 1843–1862. <https://doi.org/10.1111/hsc.13030>
- Mezirow, J. (1997). Transformative Learning Theory to Practice. *New Directions for Adult and Continuing Education, 74*, 5-12.
- Parsell, C., Tomaszewski, W., & Phillips, R. (2014). Exiting Unsheltered Homelessness and Sustaining Housing: A Human Agency Perspective. *Social Service Review, 88*(2), 295–321. <https://doi.org/10.1086/676318>
- Penguin Homeless. (2566, 9 มิถุนายน). *เปิดผลการแจกนับคนไร้บ้านทั่วประเทศในปี 2566*. https://penguinhomeless.com/one-night-count_homeless_thailand/
- Piliavin, I., Entner Wright, B. R., Mare, R. D., & Westerfelt, A. H. (1996). Exits from and Returns to Homelessness. *Social Service Review, 70*(1), 33–57. <http://www.jstor.org/stable/30012589>

การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 20

“เสริมสร้างองค์ความรู้ขับเคลื่อนการศึกษาและบูรณาการข้ามศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

3 ธันวาคม 2568 ทางออนไลน์โปรแกรม Zoom

Schumacher, K. L., & Meleis, A. I. (1994). Transitions: a central concept in nursing. *Image--the journal of nursing scholarship*, 26(2), 119–127. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.1994.tb00929.x>